

97804

Р-8 30 п.

215

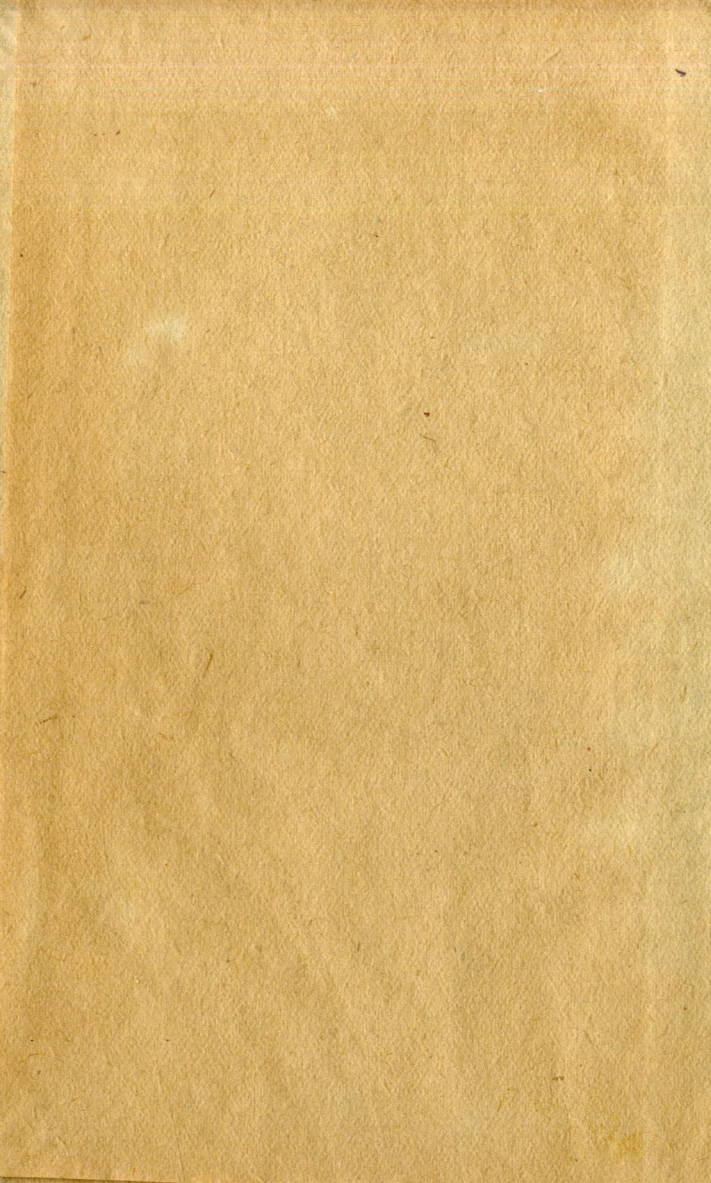
БОХОРЧАНКО

ЛІСНІ І ПАСОВИСЬКІ

10219.

КООНЕСАНІВЛЕ
В-ВО „РУХ“

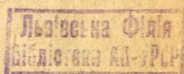
06
ІВАН ФРАНКО

Ф-836л.

ЛІСИ І ПАСОВИСЬКА

ОПОВІДАННЯ

97804

7

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
Харків—1925

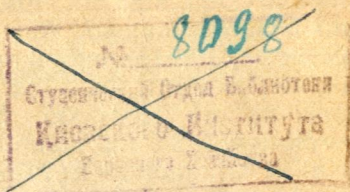
7

14

Харків.
Друкарня У. В. О.
ім. Фрунзе.

Ф/І
11-637
1981

ЛІСИ І ПАСОВИСЬКА

(Оповідання бувшого пленіпотента) ¹⁾.

Що то крику було в нас за топі ліси та пасовиська! Як звивалися пани, як нараджувалися, підплачували інженерів та адвокатів, щоби звільнитися від усяких тягарів! Мудрі голови. Вони знали, що хоч хлопи здобули волю і скасували панщину, то прецінь як вони не дадуть їм ліса і пасовиська, то хлоп таки мусить або погибати на пні або до них «прийдіте поклонімося»,—а тоді верне знов панщина, хоч прохи в иншій свиті, але для хлопа через то зовсім не лекша.

І гадаєте, що в нас не вернула панщина? Прийдіть лишень та подивіться до нашого села, самі переконаєтеся. Правда, атамани і окономи не їздять уже по-під вікна з канчуками, на панськім подвір'ю нема вже тої дубової колоди, на котрій бувало що субопи відбувалося «гуртовне палкування»; але поглядіть лишень на людей, поговоріть із ними! Чорні як земля,

¹⁾ Пленіпотент—уповноважений.

нужденні, хапи пообдирані, старі, поперехилювалися на боки. Плотів трохи що й зовсім нема, хоч ліс довкола села, як море; приходиться людям обкопувати царину ровами та обсаджувати вербами, так як на Поділля. Худоба нужденна, миршава, та й то рідко у когрого газди ¹⁾ й є. А спитайте йдучих із серпами та з косами: «Куди йдете, люде?»—то певно скажуть: «На панський лан жити жати», або «На панську луку косити». А коли ви здивуєтесь, як це так, що вони йдуть до пана на роботу тепер, коли у самих ще нічого й не тикано, а тут гріє, з колоса лепить,—то вони хіба похитають головами та скажуть сумно: «Що-ж діяти? Самі те бачимо і серце нам крається, але що діяти! Задовжились ми у пана, а у нього така встанова, що поперед усього панові, хоч би шу громові кулі летіли, а вже відтак собі». Це в нас що року так: у пана зробимо все завчасу і добре і чисто, а наше власне тим часом гине і пропадає в полі. І добре то вимудрував наш пан! У нього ліс—у нас і папичка на обісттю нема без його відомо! У нього пасовисько—у нас худоба вигбла, випратилась, а решта ходить як сновида. У нього поле справлене, чисте, а наше заросло пирійками, гірчицею та бур'янами, гноїку нема, щоби справити, худібки п'яглої нема! А ще що й на тім уродиться, то таки на полі пропадає, бо мусимо пана обробити насамперед, за погоди. І ніколи ми не можемо прийти

1) Газда—хазяїн.

до хліба, не можемо сташи на свої ноги, не можемо вибитись з під панської руки. А пан тисне, о, тисне що сили! Він у нас тепер начальником громадським, його якийсь прислужник писарем, і ціла рада мусить хилитися по їх волі. Бідного не пустить із села ні на заробок ні на службу, книжки не видасть. «Тут сиди, не рипайся, роби в себе!» А в себе, розуміється, нічого робити, — йди до пана! А пан — бух по десять кречарів¹⁾ за день у найтяжчий час, і мусиш робити, бо ніде дітися! Оттак то він прикрутив нас і що раз ліпше прикручує! Скажіть же самі, чи треба нам ще крім того панщини? Мені здається, що давня панщина з буками і оконами не була така тяжка.

А тепер послушайте, як то він заїхав нас із майки, щоби випроводити в поле і забрати отак у свої руки. Сам я був при тім, то можу вам на певно сказати і кожне слово заприсягнути. Осв слухайте!

Зачалося нещастя наше від конскрипції²⁾, знаєте, що була в 59-ім році. До того часу жили ми з паном у добрій згоді. Він нас боявся чіпати, бо, знаєте, тоді ще острах був між панами запро тому мазурську різанину³⁾. А ми знов його і не перебували чіпати: пасовисько мали, в лісі рубали, так як наші батьки з давен-

1) Крейцар — копійка.

2) Конскрипція — перепис.

3) Мазурська різанина — повстання польських селян в 1846 р. в західній Галичині проти панів, в якому селяне різали панів.

давна, і все вважали, що то ліс громадський—навіть злісного громадського держали. Аж тут бух—конскрипція. Знаєте, нарід темний, не знає, що до чого, перепудився. Як то наш хлоп, усе боїтсья, що-би податків не підвисшили. Так і поді: списувати будуть не тільки людей, а й худобу! Вже то без чогось не є.

Аж тут раз у неділю, по хвалі божій, як то звичайно, вийдуть люди з церкви, постають на зарінку раду радити. Там і війт накази які голосить, другі про жнива балакають... Аж тут пан... «Так і так, панове громада, важна справа, конскрипція. Я ваш приятель, я тепер такий самий хлоп як і ви. Знаєте, цісар порівняв нас усіх, тепер нема вже панів»... — Ну просто сказавши, почав нам гнути харамана. Ми роти порознімали, що то, перший раз чуємо від нашого пана людське слово! — «Так і так, — говорить він далі, — важна справа конскрипція. Чия ласка, прошу до мене, маю щось важного сказати, як вам треба бути при тій конскрипції». Та й посунув наперед, до двора. А ми всі, скільки нас не було, лавою за ним. Увійшли на подвір'я. Він став на ганку, озирнувся по людях, а далі викликав кількох старших до себе та й пішов з ними до покою. Стоїмо ми, чекаємо. Вертають наші старці. — «Ну, ну, що пан казав, що за справа?» А старці наші головами сивими похитують, та все мурмочуть: «Так то так, правда й є!» А далі до нас: «Ходім у село, чого тут галас підняли на панськім подвір'ю? Чи тут вам місце до наради?» Пішли ми.

— Знаєте, люде добрі, панове громада, — заговорили наші старці, коли ми знов стали на громадським зарінку — що завтра має до нас приїхати конскрипція. Одже-ж то пан наш, дай йому боже здоровля, казав нам остерегти громаду. Вважайте, каже, на худобу! Вони списують худобу і попім наложатъ на вас від кожної штуки по ринському податку. Як скажете, що пасете в лісі, то будете й від ліса платити подвійний податок: раз за ліс, а другий раз за то, що пасете. То пан радить зробити так: поперед усього не казати, що пасемо в лісі, а відтак переховати частъ худоби в лісі через завтрішній день і при конскрипції подавати менше худоби ніж маємо. Так, каже, роблять і по других селах. А ліс, каже, як ваш був, так і буде, бо конскрипція нічого не має до ґрунтів.

Порадились, порадились, і урадили послухати пана. Що то дурні. То як у кого було п'ять штук худоби, він три до ліса, а дві лишає на показ; у кого десять штук, — він сім до ліса, а три лишає. Цілу череду худоби з цілого села запакували до ліса, між дебрі та нетри і ждемо спокійно конскрипції. Так тяжко чоловікові приходяться ті податки. а тут ще пан так налякав нас новими буцім то надвишками, що ми не вагувалися попросту ошукати конскрипцію, щоби тільки як небудь викрутитися від біди.

На другий день рано десь так у обіда, вже конскрипція в селі. Списують. Ну, ми всі держимося того, що ураджено, подаємо як найменше худоби, відпекує-

мося від пасення в лісі, ще й тішимося, що так гладко йде діло. Аж ось дійшла конскрипція на послідку і до пана. Де-які люде з цікавості пішли за нею. За малу хвилюку прибігають у село, задихані, залукані...

— Що ми зробили — кричать вони. — Тут щось не так, тут щось погано! Чи не підвів лишень пан нас на яке безголов'я? Він записав не тільки всю свою худобу, але й нашу, що схована в лісі, і комісія поїхала туди!

Ми одобеліли, почувши таке диво. Зараз зібралися гуртом і побігли в ліс. Комісії вже не було. Пипаємо пастухів: були, кажуть, пани і наші дідич, щось писали, рахували худобу, але нас ні о що не пипалися. Ми до села, говорять нам, що комісія виїхала вже з двора боковою дорогою. Рушили ми за нею, дігнали аж на другім селі. Так і так, — повідаємо, — що пани нашу худобу рахували в лісі.

— Як то може бути ваша, коли ви самі казали, що більше худоби не маєте, і в лісі не пасете?

— Ми таки так казали, нас пан нарадив.

— Так чого-ж ви тепер хочете? Щоби ми другу конскрипцію у вас робили, чи що? Бувайте здорові! Щось-те собі зробили, що будете мапи. Що написано, то пропало. А впрочім ні, вільно вам рекурсувати¹⁾, але кажемо вам наперед, що рекурс нічого вам не допоможе, а тільки ще й самі попадетеся до тюрми за те, що ошукували цісарську комісію.

1) Рекурсувати — подавати жалобу на розпорядження нижчих властей.

З тим ми й вернулися. Пропало,—сказали ми,—побачимо, що з того буде.

Чекаємо рік, другий—нема нічого. Пан знов у добрі з нами, тільки як коли згадати про конскрипцію, то всміхається та й каже: «Ет, жарт та й годі!»

Аж ось на третій рік—чуємо, якась комісія їде в село, пасовисько розмірювати.

— Пек тобі маро,—гадаємо собі—це що, за чим, по що? Пасовисько наше з віку-правіку, по що його розмірювати? Правда, ми послідніми роками оден кусник поділили між громаду і з'орали; гадаємо собі: може то приїхали виміряти, скільки ми з'орали, а скільки ще осталося. А комісія просто до двора; пообідали, а відпак на пасовисько. Розложили мапу ¹⁾, пан сам з ними ходить і показує: от відпи тягнешься і допи, а це вони з'орали.

Підійшли ми до тої комісії, кланяємося з далека, далі приспустили ближче, знов кланяємося, а комісія ані в той бік. Далі війт осмілився та й каже:

— То, прошу панів, наше пасовисько, на що ви його міряєте і палкуєте?²⁾

— А ти що за один?—питають пани.

— Я війт громадський.

— Ну, то добре,—відповіли вони, та й далі своє роблять. Обпалкували той кусник з'ораний окремо, а решту знов окремо. Ми вже з війтом за ними ходимо і дивимося, але що вони говорять, того не знаємо, бо по німецьки шваргочуть.

1) Мапа—карта.

2) Палкуєте—б'єте кілки.

Далі скінчили і сідають на бричку. Війти за ними, не попускається, та все допитує. Тоді один пан стає в бричці і обертається до нас.

— Ви, люде, виділи, як комісія міряла пасовисько?

— Та виділи,—кажемо.

— І виділи, як пальки била?

— І то виділи.

— І знаєте, що онто там,—показав на з'ораний кусник—то ваше, громадське, а це општу, то панове?

— Га, що, як?—скрикнули ми всі мов попарені і до комісії. Комісія в ноги.

На другий день женуть наші паспухи худобу на пасовисько, а там панські слуги: «Марш відси, це панське пасовисько, не смій і ногою поступити сюди». Паспухи обернули худобу, женуть у ліс, а там панські злісні й гайдуки: «Марш відси, ліс панський, не смій і за окіп поступити ногою.» Паспухи, звичайно, діти, та в плач, женуть худобу назад до дому. Гвалт, крик у селі такий зробився, немов хто ціле село підпалив на всі чотири часті.

Що тут робити? Жінки кричать: «Ми з коцюбами підемо і тим панським слугам голови поскіпаємо!»¹⁾ Але старші чоловіки якось уцитькали їх і зараз вибрали кільканадцятьох, щоби їхали аж до Львова до адвоката, зарадитися. Вибрали й мене. Поїхали ми, напихали адвоката, Українця, заслуженого, кажуть, і щирого. Прийшли до нього, розповідаємо: така

¹⁾ Поскіпаємо — порозбиваємо.

річ і така. «Щож», — каже — «будемо за-
чинаати процес. Розстарайтеся свідків,
паперів, грошей, а тимчасом заховуйтеся
спокійно, бо всяка бунтація тільки по-
шкодила би справі».

— Але-ж, паночку, — кажемо ми, — як
нам тут заховатися спокійно, коли нема
де раз худобу вигнати? Адже без паші
худоба на пні погине!

— Га, — каже адвокат, — що-ж я вам
можу на те порадити? Як виграємо про-
цес, то пан буде мусів повернути вам
усю шкоду, а тепер радьте собі, як
можете.

З тим ми й пішли. Зачався процес.
Скільки ми грошей на нього видали, бог
один знає. Я нарахував самому адвока-
тові та на стемплі¹⁾ щось звиш сімсот
ринських. Громада тяглася з останнього,
хоч і як її то не легко приходилося. Бо
ліс і пасовисько осталися в панських ру-
ках і ми мусіли більшу половину худоби
як спій випродати за пів дармо, бо не
було чим годувати. Решта товклася — і
нині товчеться — то по гусячим зарінку,
то по перелогах, то по городах. Сади
наші через то понівечились, пасіки по-
зводилися, а худобинка ходить, лиш шкіра
та кости.

Сім літ тягнувся наш процес, то так,
як би хто з громади сім літ жили тяг.
Зовсім на нінащо звелись ми за той час,
але до пана ані ду-ду, завзялися. Пан
собі-ж. Вже в яких то ми судах, у яких
інстанціях не бували! І в повіті, і в гу-

¹⁾ Стемплі — гербові марки.

бернії, і в міністерстві і хто його знає куди. І все в однім програємо — рекурсуємо; в другім виграємо — пан рекурсує, а кінця як нема так нема. Аж нарешті — дочекались ми! Приходить возвний, приносить нам резолюцію з найвищої міністерії. Так і так, щоби полагодити спір між громадою а двором, визначається губерніяльна комісія, котра на місці спірнім має все розглянути, передивити документи, переслухати свідків і видати остаточний засуд. То-ж обі сторони обов'язані того а того дня ставитися на місці спірнім зі всім своїм доказовим матеріалом. Засуд тої комісії буде без апеляції потверджений і виповнений. Ну, подумали ми собі, тепер певно буде наша правда, коли комісія має на місці судити. Тут кожний буде міг сказати, що знає, кожного вислухають, а в такім разі мусять же признати, що правда на нашій стороні.

Пан наш одержавши таку саму резолюцію, дуже щось попіснів і ніс повісив, але далі, видко, щось надумався, сів на бричку та й до Львова. Куди він їздив, не знати, але два наші люде, що тоді були у Львові, розповідали опісля, що виділи його, як возився по місті з нашим адвокатом. Розуміється, розповідали аж тоді, як уже було по всьому! Досить того, що по двох чи трьох днях приїхав наш пан зі Львова якийсь уже веселіший і навіть утішний. Дивимося ми, але не знаємо, що це має значити.

Навідались і ми до свого адвоката. Втішився дуже. «Виграємо справу»,—го-

воритсь. — «Я сам», — каже, —, «стану з вами на місці спору перед комісією. Але день перед тим прийдіть сюди до мене: війт, пленіпоменти, свідки, привезіть з собою, які маєте папери, то треба переглянути, порадитися. Знаєте, як то перед битвою на війні приготовуються, так і нам треба приготуватися. Приїдьте раненько, то я скажу кожному, що і як хто має говорити, бо, бачите, справа запутана, а з полудня посідаємо на віз пай гайда в село, щоби в означений день рано бути на місці спірнім».

Послухали ми його ради, ще й дякуємо. Зібралися: війт, два пленіпоменти і три найстарші господарі в селі, яко свідки, забрали всі старі папери, які де в кого були і поїхали о півночі до Львова, днем перед приїздом комісії до села. Приходимо раненько до адвоката — нема дома, десь вийшов, але зараз прийде, просять зачекати. Чекаємо ми, чекаємо — нема адвоката. Вже десята, одинадцята, дванадцята година — нема. Поголодніли ми, пішли д' возові дещо перекусити. Прибігаємо по хвилі — ще нема адвоката. Що за нещастя? Вже перша, ба й друга, ба й третя година, — туп би нам час уже їхати до дому, щоби на вечір заїхати, а його нема. Аж далі, десь так коло чепвертої йде він.

— Ах, перепрашаю вас, — говорить — дуже перепрашаю, панове газди, але не моя вина, що я так опізнився, в суді при розправі був, оборона протяглася аж до цієї години. Але це нічого, ми ще все зробимо гаразд. Прошу до мого покою!

— Але може би ми зараз сіли на віз і поїхали в село,—сказав я.—То пан могли би там переглянути папери і навчити нас, що маємо говорити.

— Е, нема чого квапитися,—сказав він,—успіємо заїхати, а перегляд паперів не довго попріває.

Пішли ми з ним до його покою і посідали. Паперів внесли ціле наруччя. Взяв він потім читати: читає, читає, поволеньки, уважно, деколи нас щось запитається, ми відповідаємо, він знов читає, а туп вже пів години, ба вже година, ба й друга минула,—він нічого. Ми туп як на терню сидимо, в'ємося, потіємо, а він усе розпитує нас, мов на протоколі, все папери читає, муркоче,—непорадна година! Вже ми по кілька разів йому нагадували: пора би їхати. А він усе своє: зараз, зараз! Та й далі до читання. Шоста година вибила, як дочитав. Ну, гадаємо собі, кінець уже тому читанню, поїдемо! Еге, як би та не так! Як зачне тепер наш адвокат толкувати нам цілий процес від початку, обширно, подрібно, немов то ми й зовсім нічого не знаємо. Говорить, говорить, а ми прохи зо шкіри не вискакуємо,—туп таки би чоловік схопився, плюнув йому в очі і пішов. Та ба, годі! Далі зачав нас навчати, як маємо говорити перед комісією, — і справді мудро навчав!! Така ясна спаланам ціла справа, так добре знав кожний, що йому говорити, що аж любо. Жаль тільки, що коли це навчання скінчилося, вибила дев'ята година. Смерклося зовсім. Він аж тепер мов спостерігся, а туп ще й гриміти почало.

— Овва, а це що такого, вечір уже? — сказав він, озираючись.

— Таже вечір, — відповіли ми, мов осуджені.

— Що-ж тепер діяти? Як їхати?

— Або я знаю, — відказав я. — Тепер трудно їхати, дорога недобра, та й воно далеко досить, лісами!..

— Самі не знаємо, що діяти! — відказали наші люде.

— А на котру годину завтра має приїхати комісія.

— На десяту рано.

— На десяту? Е, це байка: переночуйте ви тут, а завтра ранесенько повстаємо і курнемо в село так, що аж закуриться. На восьму будемо там. Опшуть ідуть, зараз коло моєї хапи шинок є. Шинкар, порядний, там переночуєте, а завтра, пам'ятайте, не опізниться, я буду ждати на вас.

Що робити! Раді не раді пішли ми. Шинкар уже мов і надіявся нас.

— Чи ви від пана адвоката? — питає.

— Ая.

— Ну, ну, ходіть, найду для вас місце, ночуйте здорові! А може ще попотребуєте чого?

— Та дайте по порції горілки, ліпше буде спатися.

Випили ми, полягали і відразу поснули, як дерево. Чи довго ми так спали, хто його знає. Досить того — пробуджуюся я — день білий. Зриваюся до вікна, дивлюся на сонце — вже геть з полудня. Гляджу довкола — всі наші газди сплять як дерево. Що це таке? Чи це сон, чи ява?

Скрикнув я що сили, — ні, це не сон! Вони посхапувалися і собі-ж до вікна. А це що? З полудня вже? Не вже-ж ми так довго спали? Припадочку нещасливий! В'ємось, мов пискорі посолені, а туп в голові кожному шумить, кости всі болять, мов поломані! Кличемо шинкаря: скільки вам належиться за нічліг? — Не багато, лише шість ринських. — Як? Що? Яким світом? — А він злодюга, видячи, що нам квапно діється, що ми туп розщибаємося та аж чуби гриземо з неперплячки, став собі в дверях та тільки всміхається, бороду погладжуючи. — Так у мене всі гості плачуть!

Декотрі з наших зачали з ним торгуватися, але де там, ані слова не дає собі сказати. Вергли ми йому гроші, скільки хотів, та й далі, до адвоката. Прибігаємо — нема дома, рано ждав-ждав на нас, а далі сам поїхав, велів, щоби ми як найшвидше поспішали за ним. А папери наші? — Папери лишив, ось вам ваші папери! — От так маєш! Поїхав, а паперів не брав. Що з нами поді робилося, то й погадати страшно! Що то, гадаємо собі, там десь уже без нас справу розсудили, громада програла, що нам люде скажуть? Яка нужда чекає нас на далі? Ми немов наперед бачили тощо, що нас чекало, та й поді вже не трудно було й бачити все те наперед!

Пігнали ми до дому, та й просто не в село, а на пасовисько. Нема нікого. До ліса. Нема нікого. А туп вже швидко вечір буде. Ми до двора — в дворі співи, сміхи, гостина, музика — це пан комісію гос-

пить. Глядимо ми, є і наш адвокат у по-
кою, червоний, веселий, говіркий. Скільки
проклять у тій хвилі на нього впало, то
певно в своїм життю стільки склянок
вина не випив! Ми вже чисто подеревіли,
не говоримо нічого, не розпитуємо ні про
що, — бо і на що? Самі знаємо, що наше
нещастя гопове. Мов стовпи які, ми по-
ставали на ганку, стоїмо, чекаємо, а са-
мі не знаємо, на кого та й за чим. Пани
якось побачили нас, підняли регіт у по-
кою, але до нас ніхто не виходить.
Панські слуги йдуть по при нас, також
сміються, кепкують собі, поштуркують
нас, але до нас ані слова. Панські пси
приходять, обнюхують нас, де-які загар-
чаться, а де-які й таки тихо відійдуть. А
ми нічого, стоїмо, як неживі. Вже смерк-
лося, в покоях запалало світло, пани і
пані почали виводити якихось пісень, на
дворі почав дощ кропити, а ми стоїмо все
на ганку, з очима вліпленими в ті яріючі
шиби, з дрожею в тілі і роспукою в серці.

Аж ось нарешті, пізно вже в ночі, від-
чинилися двері і почали один за другим
викочуватися пани до своїх бричок. На-
самперед пани від комісії. Переходячи по
при нас, найгрубший з них став, позир-
нув на нас грізно і каже:

- Ви що за одні?
- Тупешні.
- Чого потребуєте?
- Що з нашим процесом сталося?
- З вашим процесом? То ви аж тепер
приходите про це довідуватися? П'яниці
погані! Ви варпі пасовиська, ви варпі ліса?
А торби жебрацької не ласка? Ідіть же

до дому і не смійте о тім і споминати! Минулися роки, як добро розпирало боки! Пропали йване гроші!

Вся комісія зареготалася, сіла на брички та й поїхала. За комісією надійшов наш адвокат, крадучись як злодій, змішаний, ніби п'яний.

— Га, ви тут, ви тут?—лепотів він.— Ждав на вас, їй богу ждав, чому не приходили?

— А багато вам наш дідич заплатив, щоби ви нас спинили в місті, поки тут комісія розсудить на його хосен?

— Що? Як? Га! Образа гонору!...—лепотів він, сідаючи на бричку і курнув що духу з двора.

— Щоб ти собі голову зломив!—проговорили ми в слід за ним. Та й то дармо: не зломив голови, собака!

Аж ось і пан наш раптом немов уродився перед нами. Стояв похитуючись у отворених дверях.

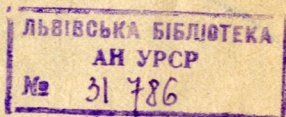
— Ге-ге-ге—говорив він з п'яним реготом,—панове громада, обивателі, бургери, пленіпоменти, а що там чувати? Як процесець іде? Нічого, нічого! Але поспійте но ви, я вас тепер буду розумувчити! Тепер ви будете скакати так, як я заграю! Я вам дам себе знати, щоб ви п'янили!

І додержав слова! Прикрутив усіх так, що й дихнути годі! Правда, громада не відразу подалася. Зробили ми рекурс, але рекурс відкинули. Тоді ми рішилися силою боронити свого права, але тим іще гірше собі пошкодили. Жінки, діти, чоловіки і старці, всі за покомом, вири-

нули з села, щоби не дати панові заняти пасовиська. Пан спровадив військо. Ми перед військом попадали на землю, кричачи: «Хоч полочте, хоч стріляйте, а ми з цієї землі не вступимося, то наше!» Але військо не стріляло і не полочило, а тільки поділивши на дві роти, рушило на конях через збіжжа, через плоти, та в село. Прийшлося нам вертати. Два місяці стояли в селі жовніри, що було ліпшого з худоби, повирізували та поз'їдали, звели нас усіх на нінащо, а коли від'їздили, то пан міг бути спокійний: громада була зломана і зруйнована до чиста і मुсіла сама податися в його руки.

От така наша доля. Чи буде колись ліпше, чи доведеться нам хоч при смерті дихнути вільніше? Але пан зо всеї сили працює над тим, щоби чим раз тісніше натискати на нас пуга. П'ять коршмів у селі запровадив, школи нема, священника вибрав собі такого, що з ним руку тягне, а нам нікому порадити, живемо як ті воли в ярмі, вже й дітям не робимо надії на кращу долю...

В маю 1883 р.

275 с/р

ОПЕРАТИВНЕ
ДАВНИЦТВО

31.786

ПОВНЕ ВИДАННЯ

АНА ФР

ВІЙШОВ З Д
ТОМ ПЕРШ

Лесина челядь. — Два краји. — Цигане. — Добрий
Муляр. — Сам собі винен. — Слаймак. — Історія моєї січ.
Домашній промисл. — Довбаєук. — Ліси і пасовиська. —
Додатки. — Уваги. — 75 к.

ТОМ ДРУГИЙ

Лянтка. — Між добрими людьми. — Чи вдурила? — Яндруси
рушить поїзд. — Без праці. — Додатки. — Уваги. — 1 крб. 10 к.

ДРУКУЮТЬСЯ

ТОМ ТРЕТІЙ

Мирон. — Грицева шкільна наука. — Олобеч. — Schön schrei-
дець гуморист. — Гірчице зерно. — Під оборотом. —
Мій злочин. — Микитичів дуб. — У столярні. — У кузні. —
Псединюк. — Додатки. — Уваги.

ТОМ ЧЕТВЕРТИЙ

Хлопська комісія. — Панталаха. — Дз світла. — В тюремнім
шпиталі. — Додатки. — Уваги.

ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ

ав сміється (повість).

Беркут (повість).

ин і низин (поєії в двох томах).

ВІЙШЛИ ОКРЕМО:

Франко: Ліси і пасовиська	15 коп.
„ Маніпулянтка.	30 „
„ Без праці.	35 „

ГОТОВАЮТЬСЯ ДО ДРУКУ ДАЛЬНІШІ ТОМИ.

ВІД ВИДАННЯ РОЗРАХОВАНО НА 30 ТОМІВ.

ф І
Л-637 1925

10219

Кооперативне
В-во Рух

